

שאלות ותשובות לסיכום ולחזרה

מסכת ברכות; פרק ראשון

דף ב

א. מאימתי קורין את שמע בערבין?

ב. עד מתי קורין את שמע בערבין?

א. לתנא המתנינן (אפשר שהוא ר' אליעזר ואפשר שלא (גמרא ג.)). וכן היא דעת חכמים בברייתא, ור' יהושע בברייתא אחרת), קוראים את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתם דהיינו צאת הכוכבים, שנאמר בשכבך וזהו זמן שכיבה.

שיעור אחר נאמר בברייתא: משהעני נכנס לאכול פתו (כלומר, מעט קודם לאכילתו. תוס'). וכן היא דעת ר' חנינא. ואמרו שמסתבר ששיעור זה מאוחר מצאת הכוכבים.

שיעורים נוספים: משעה שקדש היום בערבי שבתות (ר' אליעזר בברייתא).

רש"י פירש: בין השמשות (וכ"כ הר"ן פסחים קד והר"ד. ועתוס' יומא נו. ד"ה הלוקח). ויש מפרשים

מעט קודם לכן, מזמן תוספת שבת (ע' תורא"ש בשם רב האי גאון; צדקת הצדיק יח);

משעה שבני אדם נכנסים לאכול פתם בערבי שבתות (ר' מאיר בברייתא אחרת);

משעה שהכהנים טובלים לאכול בתרומתם (ר"מ בברייתא אחרת). והיינו מעט קודם צאת הכוכבים;

משעה שרוב בני אדם נכנסים להסב (ר' אחאי ואמרי לה ר' אחא).

יש מפרשים בימות החול וי"מ בשבת, כדעה הנ"ל. ולפי שתי הדעות זמן זה הוא לאחר צאה"כ

(רש"י).

והתוס' (ד"ה מאימתי) נקטו שזמן הסעודה בשבת הוא מבעוד יום. ולפי הפירוש הראשון דהיינו סעודת

חול, יש לומר שעני המיסב וזמן אכילת בני אדם בערבי שבתות – חד שיעורא הוא, כמו שהניחו בגמרא

בתחילה.

א. התוס' (ד"ה מאימתי וד"ה אמר) נקטו שלדעת רבי יהודה (כו.) זמן קריאת שמע של ערב מתחיל

מפלג המנחה, דהיינו אחד-עשר שעות מן היום פחות רביע. והוא אינו דורש בשכבך – זמן שכיבה.

יש חולקים וסוברים שמודה רבי יהודה לענין זמן קריאת שמע שאינו אלא בלילה ולא מפלג

המנחה שאינו זמן שכיבה (פסקי הרי"ד, וכן הביא מגאוני בבל). ובשו"ת מהרי"ל (קנוז, ז) משמע שלר' יהודה

זמן שכיבה מתחיל בפלג המנחה. וצ"ע.

ב. להלכה, רש"י רי"ף רמב"ם ראב"ד והגאונים ועוד חבל ראשונים נקטו כמתניתין – משעת

צאת הכוכבים. [וכתב רש"י שיוצא אדם ידי חובתו בקריאת שמע שעל מטתו. ויש חולקים

לפי שאינה נאמרת אלא לשמירה ולא לשם מצוה, וגם אין קורין בה אלא פרשה ראשונה (ע'

פסקי הרי"ד ועוד). ורב עמרם גאון כתב שבאופן שקרא ק"ש בברכותיה מבעוד יום, יברך על ק"ש אחר צאת הכוכבים 'אשר קדשנו במצוותיו... על קריאת שמע'. ודעת רבנו יונה לומר אז ברכת 'אהבת עולם'.

ור"י ורו"ה ועוד ראשונים כתבו שנהגו העם לסמוך על דעות התנאים משעה שקדש היום בע"ש או משעה שבני אדם נכנסים להסב סעודת ערב שבת, דהיינו מבעוד יום. ורבנו תם (וכ"ד ראבי"ה ומרדכי ותה"ד) כתב שסומכים על ר' יהודה שמפליג המנחה ואילך אפשר לקרוא. וכתב הרא"ש שאף כי נהגו העם להקל בדבר, לכתחילה יש לקרוא לאחר צאת הכוכבים (ע"ע בפירוט השיטות, מערכה מול מערכה, בספר עינים למשפט).

המשנ"ב (רלה סק"ו ח טו ושער הציון שם) כתב שהכרעת הפוסקים האחרונים כדעה ראשונה, שהקורא קודם צאת הכוכבים לא יצא ידי חובתו.

ג. כמו כן נחלקו הראשונים לענין זמן ברכות ק"ש; יש אומרים שרשאי לאמרן קודם שקיעת החמה אבל לא לפני פלג המנחה (שיטת רש"י וסיעתו). ויש סוברים שדין הברכות כדין ק"ש עצמה (עתוס' ופסקי הרי"ד ועוד). ולהלכה כתב המשנ"ב שאם ברך בדיעבד קודם שקיעת החמה – לא יחזור ויברך.

ד. לכתחילה יש להקדים לקרוא מיד בתחילת הזמן, משום זריזות – כדי שלא יפסע (ע' תר"י כאן ולהלן יט. שו"ע רלה, ג ומשנ"ב. ומדברי הרא"ש והטור (רלה) נראה שאף לכתחילה יכול להמתין ובלבד שלא יסעוד או יעשה שאר מלאכות העוללות להמשיכו. וע' הליכות שלמה (ח"א ב, יג ובהערה 62) שלמשה אין לאחר תפילת ערבית בתמידות, גם לא ע"י העמדת שומר וכד' – אלא מיד אחר סדר לימודו או עבודתו חייב כל אדם לקרוא ולהתפלל.

ב. עד מתי זמן קריאת שמע; רבי אליעזר אומר: עד סוף האשמורה הראשונה, דהיינו עד ארבע שעות מתחילת הלילה (ג).

דרש בשכבך – כשהולכים בני אדם לישן. ואפילו בדיעבד, לאחר האשמורה הראשונה אינו זמן קריאה (עפ"י רש"י ופסקי הרי"ד ור"ח ג. וכן הוכיחו האחרונים מהגמרא להלן. ע' חדושי הנצי"ב; אג"מ או"ח כה. וכתב שם שלדעת הכס"מ לר' אליעזר אם לא קרא עד סוף האשמורה הראשונה הפסיד גם הברכות). ושעות הללו הן 'שעות זמניות', כלומר בשליש הלילה (נצי"ב ג. וע' תורא"ש להלן ג: ובשור"ת אגרות משה או"ח ח"ב כ).

חכמים אומרים עד חצות. רבן גמליאל אומר: עד שיעלה עמוד השחר (בשכבך – כל זמן שכיבה (כפרש"י ועוד. והרי"ד (ד): פירש לפי שיש בני אדם שהולכים לשכב עד עלות השחר). וכן דעת רבי שמעון. ואף לאחר עמוד השחר יש אופנים שאפשר לקרוא, כדלהלן ט). ופרש רבן גמליאל שחכמים לא אמרו עד חצות אלא כדי להרחיק את האדם מן העבירה, שלא ישהה קריאתו ויפסע, אבל מעיקר הדין זמנה עד הבוקר. אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכה כרבן גמליאל (ה).

לדעת כמה מהראשונים, לפי חכמים אפילו בדיעבד אין לקרוא אחר חצות, ולרבן גמליאל יכול לקרוא אחר חצות אבל לכתחילה יקדים לקרוא גם לדעתו [ואם נאנס מלקרוא קודם חצות – מודים חכמים שקורא אחר חצות] (כן משמע דעת הרי"ף (וע' קר"א), תר"י ועוד. וכ"פ הנצי"ב בדעת רש"י. י"מ בשיטה זו שלדעת חכמים מאחר ועקרו המצוה מדרבנן, אם קרא אחר חצות לא קיים המצוה אף מדאורייתא (ע' בפתחת הפמ"ג ח"א ט. ונראה שאין איסור לקרוא פרשה זו אחר חצות קריאה בעלמא, שלא אסרו הקריאה אלא הפקיעו המצוה, וכן מפורש ברש"י ט. ד"ה כוותי. [וכיו"ב נראה לגבי קריאת המגילה בפורים שחל

שאלות ותשובות לסיכום מסכת ברכות

בשבת, שרק הפקיעו קריאת החובה אבל לא אסרו לקרוא. אך צ"ע בפרי חדש או"ח תרפח, וזמנה"ס שדנו משום מוקצה, ומדבריהם נראה (וכ"כ הגר"א נבנצל שליט"א) שבשבת זו אסרו מלקרוא בה שמא יעבירנה, ומ"מ נראה שאסור לו לכיין לשם מצוה כי כבר עבר זמנה מדרבנן, ויתכן שעובר בזה בבל תוסיף מדאורייתא לפי הפמ"ג, שהרי למעשה כבר אינו זמנה אף מדאורייתא).

אבל התוס' (ע' פסחים קכ:) והרא"ש (והרא"ה והריטב"א כאן ולהלן ט. וכ"כ הרי"א"ז) מפרשים שלא אמרו חכמים אלא לכתחילה משום סייג, ולדעת רבן גמליאל יכול לקרוא אף לכתחילה.

הרמב"ם והשלחן ערוך פסקו שלכתחילה יש לקרוא קודם הצות, ובדיעבד – קורא אחר הצות. יש מפרשים שפסקו כחכמים (בית יוסף; קרן אורה). וי"מ שפסקו כרבן גמליאל ולדעתם לא התיר ר"ג אלא בדיעבד (פרי חדש; שאגת אריה; חדושי הנצי"ב, ע"ש), ונראה באחרונים (פמ"ג ועוד) שיש כאן קביעות זמן לכתחילה, ויש מי שצדד שההקדמה אינה אלא משום זריזים מקדימים למצוות (ע' עינים למשפט. [ובתרי"י כאן ולהלן יט נראה דדא ודא אחת היא]).

ודעת הרא"ש והטור שאפשר לקרוא אחר הצות אף לכתחילה ואין סייג בדבר, שהלכה כרבן גמליאל (וכן נראה דעת ר' יהונתן מלוניל).

המשנ"ב (רלה סקכ"ז ובבאה"ל) כתב שלהלכה אסור לאחריה אחר הצות והעושה כן הרי הוא עובר על מצות חכמים, שכן היא דעת רוב הפוסקים. ואולם צידד שם שבשעת הדחק כגון המלמד תורה לאחרים וכדומה, אפשר שיכול לאחרי לקרוא לאחר הצות.

בברייתא מובאת דעה נוספת – עד שעה שהעני עומד ליפטר מתוך סעודתו.

יש לדקדק מרש"י שהוא שיעור דאורייתא, שדרש בשכבך – תחילת זמן שכיבה.

גם אם ישתנה זמן שכיבה הנהוג אצל בני אדם – הדין לא ישתנה. (עפ"י הגר"ח קניבסקי והגר"א נבנצל שליט"א. וע' אשל אברהם (בוטשאטש) ריש הל' ק"ש).

דף ג

ב. א. מהם 'אשמורות' / משמרות הלילה?

ב. האם מותר ליכנס לחורבה?

ג. האם מותר להתפלל בדרך?

ד. האם מותר לדבר בפני המת בדברי תורה ובמילי דעלמא?

ה. כיצד מתואר סדר לילו של דוד המלך ע"ה?

א. הלילה מחולק לשלש משמורות (לדעת ר' אליעזר ור' נתן ורב, שנאמר האשמרת התיכונה – משמע אמצעית) או לארבע (לרבי – חצות לילה אקום; קדמו עיני אשמרות, משמע שמחצות עד הבוקר יש שתי משמורות שלמות). בכל משמר ומשמר משמשת כת מלאכים אחרת, ושירים נחלק לשלשה / ארבעה חלקים (רש"י כאן ובשמות יד, כד וע"ש בגו"א).

על כל משמר ומשמר יושב הקב"ה ושואג כארי (ה' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו, שאג ישאג על נוהו – הרי שלש שאגות. ר' אלעזר. ולדעת האומר ארבע, יש להוסיף אחד מ'יתן קולו'. עפ"י תורא"ש), ואומר אוי לבנים שבעוונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין אומות העולם (רב יצחק בר שמואל בשם רב).

כשם שיש משמרות ברקיע כך יש בארץ, וסימן לדבר אמר רבי אליעזר: משמרה ראשונה חמור נוער.